

13. Червоний шлях.- 1928.-№1.- С.133.

14. Tychi Frantischek. U svatí Barbary ve Vidni // Dunaj Revue rakouskych cecoslovakú.-1935- -Č.12.-S.17.

15. Недзельський Є. Згадана стаття. С.166.

16. Вістникъ. Повременно письмо, посвящено политическому и нравственному образованию Русинов австрийской державы.- Львов, 1862.

17. Левицкий І. Галицко-русская библиография XIX столетия с увзглядением русских изданий, появившихся в Угорщине и Буковине (1801-1886).-Т. 1.- 1801 - 1860.-Львов, 1888.- С.167.

18. Гюнтер Витженс. Славянські публікації Віденської друкарні мхитаристів.- Львів,1985.

Пагіря Василь. Світоч Карпатського краю.- Ужгород, 1996.- С.39.

SUMMARY

A poorly-known our coutrymen Mykola Nody

P.Bilak, I.Korol

In the article on the basis of nevly found documents on attempt to in vestigate poorly-known pages of the literature and religious cercular activity of M.Nady, who came from Transcfrpathia and lived in Austria almost all his lift, has been made. He was famous by his activity among the Ukrainia diaspora.

ПРОБЛЕМА АГРАРНИХ ВІДНОСИН НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1848-1849 рр.) У НОВІТНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Олашин М.В.

Минулого року було відзначено 150-річницю початку революцій 1848-1849 рр. в Європі, в тому числі в Австрії та Угорщині. Революції в згаданих державах відіграли важливу роль і в історії західноукраїнських земель, що входили до їх складу. Саме в ході досліджуваних подій було покінчено з кріпосним правом і створено передумови для соціально-економічного розвитку регіону в нових умовах. Наслідки революцій найбільше відчуло селянство, що становило переважну більшість населення.

Протягом півстолітнього періоду досліджуваної проблеми торкалося багато науковців - австрійських, польських, російських, угорських, українських... І зроблено ними чимало. У даній статті спробуємо проаналізувати внесок найвідоміших українських і російських вчених (істориків та економістів) новітнього часу у розкриття проблеми, а також виділити ті питання, що потребують подальшого вивчення, нового трактування тощо.

Проблема аграрних відносин періоду 1848-1849 рр. привертала і зараз привертає увагу українських та російських істориків. Серед них: Р.А.Авербух, В.О.Борис, М.П.Герасименко, Є.М.Косачевська, М.М.Кравець, І.М.Мельникова, Ф.І.Стеблій, Ф.П.Шевченко, І.Г.Шульга та ін. Вони зробили найбільший внесок у досліджувану проблему. Ними було опубліковано низку наукових праць - монографій, брошур, статей, повідомлень, рецензій тощо. В окремих дослідженнях проблема розкривається комплексно, в масштабі регіону [1]. У той же час окремі праці присвячено проблемі аграрних відносин в регіональному зрізі - в Східній Галичині [2], Північній Буковині [3] та на Закарпатті [4]. Протя-

гом новітнього часу захищено ряд дисертацій, в яких в тій чи іншій мірі розкривається досліджувана проблема [5]. Певне місце аграрним відносинам на західноукраїнських землях в 1848-1849 рр. відведено і в колективних працях та довідкових виданнях розробка важливої наукової проблеми продовжується.

В українській та російській історіографії новітнього часу досить добре висвітлено питання юридичного оформлення скасування кріпосного права. Дослідники єдині в тому, що революції в Австрії та Угорщині (як і в інших країнах) назріли і були неминучими. Уряди змушені були піти на скасування кріпацтва "зверху", щоб не допустити великих соціальних рухів, які могли привести до непередбачуваних наслідків.

Історики показали етапи скасування кріпацтва на західноукраїнських землях [6]. Першими особисто вільними стали кріпаки Закарпаття, яке входило до складу Угорщини. 18 березня 1848 р. угорський парламент затвердив закон про скасування панщини і десятини та введення загального оподаткування. 17 квітня побачив світ імператорський указ про відміну з 15 травня 1848 р. кріпацтва у Східній Галичині. 9 серпня 1848 р. дія згаданого указу поширилася на Північну Буковину. (Потім було видано ще декілька нормативних актів, які коментували, конкретизували, а часом і обмежували окремі положення перших документів). В історіографії підкреслюється, що західноукраїнське селянство з великим захопленням зустріло повідомлення про ліквідацію кріпацтва. Селяни не хотіли більше коритися поміщикам, виконувати панщину, сплачувати податки тощо. Дуже

часто проганяли чиновників, створювали сільські представництва.

В історичній літературі знаходимо відомості про те, що західноукраїнське селянство підтримувало революційні події в Австрії та Угорщині [7]. Так, у жовтні 1848 р. група добровольців із Буковини направилася на допомогу повсталому населенню Відня, яке боролось проти військ А.-Ф.Віндшгреца. Крім того, буковинці допомагали і угорським революціонерам. Чимало жителів Закарпаття активно воювали в складі революційної армії Угорщини.

Одним із проявів зростання самосвідомості трудячого населення західноукраїнських земель було формування національної гвардії. Це питання знайшло своє висвітлення в історіографії [8]. Правда, згаданий процес мав свої особливості в Східній Галичині. Тут на початку революції під виглядом національної гвардії були організовані шляхетські збройні загони, і тільки восени 1848 р. за ініціативою Руської Народної Ради воєнізовані формування створюють селяни та представники інших верств трудящих.

Вчені наголошують на тому факті, що ейфорія, яка панувала серед селян на початку революційних подій, скоро зникла. Справа в тому, що вищезгадані закони (австрійські і угорські) не розв'язали питання про землю на користь тих, хто її обробляв. Аналіз аграрної політики угорського уряду знаходимо в статті російського історика І.І.Орлика [9]. У ній наголошується, що селяни одержали волю, але не одержали землі, панщинні повинності треба було викупити (так само як і сервітути), не було регламентовано окремі церковні податки (коблина, роковина). У рішенні парламенту взагалі не згадувалося про окремі категорії сільського населення (договірні селяни, орендарі, желяри тощо). Вищезгаданий проблемі також присвячена стаття українського історика і економіста І.М.Мешка [10]. В історичній літературі знаходимо характеристику особливостей проведення аграрної реформи у Східній Галичині та Північній Буковині [11]. Ситуація була подібною до закарпатської. Феодальна рента скасувалася. У той же час земля і сервітути оголошувалися поміщицькою власністю. Селянам пропонувалося викупити земельні ділянки, а також платити за користування лісами, луками і пасовищами.

Не важко побачити (і про це наголошується в наукових працях), що австрійський и угорський уряди прагнули (і це їм вдалося) провести аграрну реформу за рахунок селян. Історики ілюструють цей факт конкретними, промовистими цифрами. Для прикладу візьмемо ситуацію в Північній Буковині. Буковинське селянство одержало так звані рустикальні землі загальною площею 708790 його, якими воно користувалося до скасування кріпосного права, 14786 його селянських земель було загарбано вели-

кими магнатами. У той же час 10979 господарств халупників зовсім не одержали землі, 10965 господарств одержали у власність до 2 його землі на господарство, 14184 - від 2 до 5; 14121 - від 5 до 10; 10311 - від 10 до 20 і лише 3172 господарства мали 20 і більше його землі на господарство [12]. Крім того, великі землевласники Східної Галичини за втрачені прибутки у зв'язку з відміною кріпацтва одержали 46,4 млн. золотих ринських, магнати Північної Буковини - майже 4 млн. золотих ринських, поміщики Закарпаття - 4,4 млн. форинтів [13].

Безперечно, політика правлячих кіл Австрії та Угорщини ставала все менш зрозумілою західноукраїнському селянству. Його в черговий раз обдурили. Селяни все частіше починають брати ініціативу у свої руки. У досліджуваній період посилюється боротьба селян за землю. Це питання теж привертало увагу дослідників [14]. Селяни самовільно захоплювали рілля, луки, ліси і пасовища; писали скарги на місцевих чиновників (у т.ч. й центральним урядам); зверталися з позовами до суду тощо. Однак результати були невтішними. Ще І.Я.Франко у свій час звернув увагу на той факт, що селяни Галичини із 32 тис. програли 30 тис. сервітутних процесів [15]. Зрозуміло на чьому боці була і кого захищала судова влада.

Половинчасте розв'язання аграрного питання, непослідовна політика Відня і Буди щодо впорядкування взаємовідносин в західноукраїнському селі призвели до зміни у ставленні селянства до подій, що відбувалися навесні та влітку 1848 р. Це проявилось, зокрема, під час виборів у травні місяці до Національних зборів Угорщини та рейхстагу Австрії у червні того ж року. Вчені приділили цьому питанню належну увагу [16]. Як видно із змісту досліджень, найбільших успіхів було досягнуто у Східній Галичині та Північній Буковині, де до парламенту (рейхстагу) було обрано відповідно 14 і 7 селян. Це була значна перемога трудящих. Тим більше якщо врахувати ті складні умови, в яких відбувалися вибори. (До речі, депутати-селяни активно відстоювали права трудячого населення західноукраїнських земель).

Вкажемо ще на такий факт, як розробка доповнень до угорської програми-мінімум "12 пунктів" [17]. Так, у червні 1848 р. селяни Оросієва (Березький комітат) виробили свою програму, в якій записали: "Ми вступаємо туди, де немає різниці між релігією, класами і нацією. Ми оберемо депутатом того, хто серцем і душею прийме намічені пункти" [18].

Про оцінку селянами результатів аграрної реформи, що проводилася угорським урядом, свідчить і той факт, що восени 1848 р. українці Закарпаття байдуже зустріли заклик Комітету національної оборони усім стати на захист Угорщини. Мобілізація в

революційну армію проходила дуже важко, селяни під будь-яким приводом старалися її уникнути [19]. Подібною була ситуація і в Східній Галичині та Північній Буковині. Ф.П.Шевченко наголосив, що буковинське селянство виявило велике невдоволення рекрутським набором до австрійської армії, що проводився на початку 1849 р [20]. Отже, політика правлячих кіл принесла селянам багато розчарувань і не знайшла у них підтримки.

Зрозуміло, що селянство західноукраїнських земель не мирилося із ситуацією, що склалася в результаті його "визволення". Селяни не тільки пропонували поправки до законодавчих актів, подавали позови до суду на великих землевласників, ухилялися від рекрутських наборів, голосували за тих, кому довіряли, але й вдавалися до більш рішучих форм боротьби за свої права. В історіографії приділено значну увагу соціальним рухам у Східній Галичині [21], Північній Буковині [22] та на Закарпатті [23]. Пік селянської активності припав на весну і літо 1848 і 1849 років. Найбільшою гостроти соціальні рухи набрали в Самбірській, Станіславській, Перемишлянській, Чортківській, Стрийській, Бережанській, Жовківській, Тернопільській округах Східної Галичини; Русько-Кимполунзькому (Довгопільському) окрузі (околі) Північної Буковини; Ужанському, Березькому і Угочанському комітатах Закарпаття. Особливо виділяється боротьба буковинського селянства під проводом Лук'яна Кобилиці. Постаті цього легендарного народного ватажка і депутата австрійського парламенту (рейхстагу) присвятив ряд наукових і науково-популярних розвідок Ф.П.Шевченко [24]. Історики звертають увагу на той факт, що протягом року австрійський і угорський уряди були безсилим в боротьбі з селянським рухом.

Яскраву сторінку в літопис революції 1848-1849 рр. в Угорщині вписали захисники фортеці Мункач (тепер Мукачівський замок в Закарпатській області). Вони продовжували оборонятися від австрійських військ і після капітуляції 13 серпня 1849 р. під Вілагошем угорської революційної армії під командуванням А.Гергея. В дослідженнях відзначається героїзм і хоробрість захисників фортеці, їх ненависть до австрійців і, в той же час, гуманізм і благородство [25]. Захисники замку склали зброю перед російськими військами тільки 26 серпня 1849 р.

Хочемо звернути увагу ще на один аспект проблеми. В історичній літературі досліджується вплив польських революціонерів на розгортання подій 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях (Г.К.Кожоляно, Ф.П.Шевченко) [26]. Справа в тому, що польська революційна еміграція активно проводила широку пропагандистську діяльність і сприяла посиленню соціальних рухів на західноукраїнських землях (передусім, на Буковині). Було

створено три польські демократичні комітети - в Кракові, Тернополі і Чернівцях. Вчені наголошують на тому факті, що діяльність польських революціонерів значно активізувалася наприкінці 40-х років XIX ст. - перед початком та в ході селянського руху на Буковині, очолюваного Лук'яном Кобилицею.

На нашу думку, треба виділити праці Ф.І.Стеблія, в яких він розглядає події 1848-1849 рр. на Україні в контексті революційних подій, що відбувалися в Європі, а також досліджує єдність селян східно- і західноукраїнських земель в антифеодальній боротьбі, що тривала в першій половині XIX ст. (у т.ч. і наприкінці 40-х років) [27]. Вчений переконливо доводить, що революції 1848-1849 рр. значно активізували пригноблені народи Європи і мали безпосередній вплив на ситуацію в західноукраїнських землях. І друга теза, яку сформулював відомий історик, полягає в тому, що скасування кріпацтва на західноукраїнських землях значно активізувало боротьбу селян Волинської, Подільської та інших губерній за свої права і свободи. Він підкреслив, що в 1848 р. селянство Правобережної України виділялося своєю активністю в усій Російській імперії.

У багатьох дослідженнях аналізуються причини поразки австрійської та угорської революцій. Так, І.Г.Коломієць пише: "Мадярське ліберальне дворянство виступало проти політичної самостійності інших народів Угорщини і займало явно ворожу позицію по відношенню до національного руху слов'янських народів - хорватів, сербів, словаків і закарпатських українців". Друга причина поразки революції, на думку вченого, полягала в половинчастому розв'язанні аграрного питання [28]. На таких же позиціях стояв І.Г.Шульга, який переконливо заявляв, що "буржуазний характер реформ та заходи уряду Кошута, спрямовані проти селянства, позбавили його підтримки серед широких мас трудового народу, зокрема слов'ян" [29]. Історик і економіст І.М.Мешко наголошував: "Аграрна програма Кошута уже в період визрівання революції поміркована в порівнянні з програмою, яку висунули представники революційно-демократичного напрямку громадсько-політичного руху Угорщини... Над Кошутом тяжіли інтереси збуржуазненого дворянства, не враховувати, яких він не міг" [30]. Сказане вище, безперечно, характеризує розвиток подій і в Східній Галичині та Північній Буковині, ігнорування національного і тільки часткове вирішення аграрного питань зумовили в кінцевому рахунку поразку австрійської революції.

Із вищенаведеного можна зробити ряд висновків, які безпосередньо впливають з результатів нашого дослідження.

В історіографії (Р.А.Авербух, В.О.Борис, М.П.Герасименко, В.І.Ілько, Є.М.Косачевська,

М.М.Кравець, І.М.Мельникова, І.С.Міллер, Ф.І.Стеблій, Ф.П.Шевченко, І.Г.Шульга...) доведено закономірний характер австрійської та угорської революцій кінця 40-х років XIX ст. Підкреслюється, що саме вони винесли вирок феодально-кріпосницькій системі в Австрії та Угорщині.

Істориками - В.О.Борисом, М.П.Герасименком, В.І.Ільком, Є.М.Косачевською, М.М.Кравцем, Ф.І.Стеблієм, Ф.П. Шевченком, І.Г.Шульгою та ін. - дано глибокий аналіз аграрної реформи, здійсненої на західноукраїнських землях в ході революцій 1848-1849 рр. і частково після їх поразки. Головна увага акцентується на тому факті, що реформу було проведено в інтересах великих землевласників. Селян зобов'язали викупити землю, на якій вони працювали, і сервітути, а також відшкодувати 2/3 "втрат" своїх колишніх господарів, пов'язаних із скасуванням кріпацтва.

В історичній літературі (В.О.Борис, М.П.Герасименко, І.М.Гранчак, В.І.Ілько, Ф.І.Стеблій, Ф.П.Шевченко...) наголошено, що селянство західноукраїнських земель не дуже відчувало наслідків скасування кріпацтва. Справа в тому, що поміщики на місцях часто не рахувалися з рішеннями, які приймалися в столицях. Крім того, вони за допомогою різних засобів (борги, позики, оренда інвентаря...) й надалі примушували селян працювати на панських маєтках, платити податки тощо. Безперечно, половинчасте розв'язання аграрного питання поховало будь-які надії на перемогу революцій в Австрії та Угорщині.

Практично всі дослідники (Р.А.Авербух, В.І.Ілько, Є.М.Косачевська, М.М. Кравець, І. М. Мельникова, Ф.І.Стеблій, Ф.П.Шевченко, І.Г.Шульга та ін.) зробили правильний висновок про те, що австрійська та угорська революції все-таки відіграли важливу роль в житті не тільки панівних націй, але й багаточисельних слов'янських народів (чехів, словаків, сербів, хорватів, українців західноукраїнських земель). Скасування феодально-кріпосницьких відносин означало, що феодальна

система поступається місцем новій, більш прогресивній. Це було зрозуміло і міжнародній реакції, яка після перемоги не наважилася "реставрувати" такий інститут, як кріпацтво.

Ведучи мову про здобутки українських та російських істориків в контексті дослідження проблеми аграрних відносин на західноукраїнських землях в ході австрійської та угорської революцій середини XIX ст., необхідно звернути увагу і на окремі недоліки наукових праць. Зрозуміло, що деякі питання висвітлені недостатньо, інші неправильно трактується, в окремих перевернуті факти тощо.

Майже всі наукові праці, присвячені аграрним відносинам в західноукраїнському регіоні періоду 1848-1849 рр., мають ідеологічні нашарування (це впливало із положень відомої нам "методологічної основи"). Історики, як правило, перебільшують успіхи революціонерів, применшують або замовчують їх неправильні рішення та дії.

Досить односторонньо висвітлено діяльність Головної Руської Ради і її вплив на західноукраїнське селянство. Сказане вище стосується також діяльності духовенства (особливо греко-католицького) та різних національних об'єднань.

В історичній літературі, на нашу думку, недостатньо статистичних матеріалів. Особливо тих, що характеризували б селянський рух (кількість учасників, їх національна і релігійна приналежність, здобутки в боротьбі з поміщиками тощо). Крім того, у більшості наукових праць відсутні карти-схеми, на яких було б показано розгортання подій на західноукраїнських землях в 1848-1849 рр.

Думається, що сучасні дослідники зацікавляться проблемою: "Західноукраїнські землі і революції 1848-1849 рр." І незабаром побачить світ комплексне дослідження одного із цікавих періодів історії України. Зрозуміло, що основу цього дослідження вже зроблено нашими попередниками. Але науковий процес - це безперервний процес. І треба докласти максимум зусиль, щоб він не зупинився. Особливо в цей дуже складний для України період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авербух Р.А. Революция и национально-освободительная борьба в Венгрии 1848-1849 гг. - М., 1965. - С.14, 65-68, 111-113, 162, 234, 304;
2. Злупко С.М. Соціально-економічні проблеми визвольного руху на західноукраїнських землях (1848 р.) // Український історичний журнал (далі - УІЖ).-1968.- № 3.- С.24-30; Ілько В.І., Кравець М.М., Пастух О.Ф. Революції 1848-1849 рр. // Історія селянства Української РСР: У 2 т.-К., 1967.- Т.І.- С.425-429; Стеблій Ф.І. Революції 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях // Торжество історичної справедливості: Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі.- Львів, 1968.- С.217-238; та ін.
3. Герасименко М.П. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства.- К., 1959.-С.286-293 та ін.; Косачевская Е.М. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г.- Львов, 1965.- С.78-116; Кравець М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст.-Львів, 1964.- С.14-20; Міллер І.С. Революционное движение и национальная борьба в Галиции в 1848 г. //Революции 1848-1849 гг.: В 2 т.- М., 1952.-Т.І.- С.390-416; Стеблій Ф.І. Боротьба селян Східної Галичини проти феодального гніту в першій половині XIX ст.- К., 1961.- С.18, 22, 176-178; Його ж. Селянський рух у Східній Галичині під час революції 1848-1849 рр. // УІЖ.- 1973.- № 6.- С.28-38; та ін.

4. Пастух О.Ф., Шевченко Ф.П. Скасування кріпосного права // Нариси з історії Північної Буковини.- К., 1980.- С.101-103; Приходько Є.С., Сидор Б.Є., Шевченко Ф.П. Класова боротьба // Там же. - С.94-101; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця: З історії антифеодальної боротьби селянства Буковини в першій половині XIX ст.- К., 1958.- С.129-204; Його ж. Революційне руху в Буковині в 1848 г. // Революції 1848-1849 гг.- Т.1.- С.417-427; Його ж. Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р. // Наукові записки Інституту історії України.- К., 1952.-Т.4.- С.106-132; та ін.
5. Гранчак І.М., Ілько В.І. Закарпаття під час революції 1848-1849 років: класова і національно-визвольна боротьба // Нариси історії Закарпаття: Т.1 (з найдавніших часів до 1918 року).- Ужгород, 1993.- С.236-247; Мельникова І.Н. Закарпатська Україна в революції 1848 года // Вопросы истории.-1948.- № 8.- С.70-86; Її ж. Закарпатська Україна в революції 1848 года // Ученые записки Института славяноведения АН СССР.- М.- Л., 1949.- Т.1.- С.241-292; Її ж. Национально-освободительная борьба украинцев Закарпатской Руси в 1848 г. // Революции 1848-1849 гг.- Т.1.- С.437-445; Шульга І.Г. Відгомін буржуазної революції 1848-1849 років // Шляхом до щастя: Нариси історії Закарпаття.- Ужгород, 1973.- С.40-44; та ін.
6. Борис В.А. Крестьянский вопрос в революции 1848 г. в Галиции: Автореф.дис. ... канд.ист.наук.-Львов, 1959; Кравец Н.Н. Крестьянство Восточной Галиции и Северной Буковины во второй половине XIX в.: Автореф.дис. ... д-ра ист. наук.- К., 1965; Стеблій Ф.І. Борьба крестьян Восточной Галичины против феодального гнета в первой половине XIX века: Автореф.дис. ... канд.ист. наук.- К., 1960; Шульга І.Г. Социально-экономические отношения и классовая борьба на Закарпатской Украине в период разложения и кризиса феодально-крепостнического строя (вторая половина XVIII - первая половина XIX в.): Автореф.дис. ... д-ра ист. наук.-К., 1965; та ін.
7. Коваленко А.П. Львів під час революції 1848 року // Нариси історії Львова.- Львів, 1956.- С.126; Мельникова І.Н. Закарпатська Україна в революції 1848 года // Ученые записки...- С.251-252; Миллер І.С. Революційне руху і національна боротьба в Галиції в 1848 г.- С.398-399; Пастух О.Ф., Шевченко Ф.П. Скасування кріпосного права.- С.101; Північна Буковина, її минуле і сучасне / В.М.Курило, М.О.Ліщенко, О.С.Романець, Н.Й.Сирота, Б.О.Тимошук.- Ужгород, 1969.- С.52; Стеблій Ф.І. Революції 1848-1849 рр. на західноукраїнських землях.- С.219; Його ж. Селянський рух у Східній Галичині під час революції 1848-1849рр.- С.30; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.141; та ін.
8. Мельникова І.Н. Национально-освободительная борьба украинцев Закарпатской Руси в 1848 г.- С.439-440; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.166-175; Його ж. Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р.- С.115.
9. Мельникова І.Н. Закарпатська Україна в революції 1848 года // Ученые записки...- С.253; Приходько Є.С., Сидор Б.Є., Шевченко Ф.П. Класова боротьба.- С.97; Стеблій Ф.І. Селянський рух у Східній Галичині під час революції 1848-1849 рр.- С.33; Шевченко Ф.П. Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р.- С.114; та ін.
10. Орлик І.І. Крестьянское движение в Венгрии в первые месяцы революции 1848-1849 годов // Новая и новейшая история.- 1959.- № 4.- С.72-91.
11. Мешко І.М. Аграрна програма Лайоша Кошута в період визрівання угорської буржуазної революції 1848-1849 рр. // Наукові Записки Ужгородського державного університету (далі - УжДУ).- Ужгород, 1959.- Т.ХХХVIII.- С.83-96.
12. Злупко С.М. Соціально-економічні проблеми визвольного руху на західноукраїнських землях (1848 р.).- С.25, 28; Кравец М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст.- С.15-16; Північна Буковина, її минуле і сучасне.- С.53; Стеблій Ф.І. Селянський рух у Східній Галичині під час революції 1848-1849 рр.- С.35; Його ж. Революції 1848-1849 років у Європі і Україні.- К., 1973.- С.14-15, 17-18, 20-23, 34-35; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.151; та ін.
13. Ілько В.І., Кравец М.М., Пастух О.Ф. Революції 1848-1849 рр.- С.427; Пастух О.Ф., Шевченко Ф.П. Скасування кріпосного права.- С.103.
14. Кравец М.М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині XIX ст.- С.18, Ілько В.І., Кравец М.М., Пастух О.Ф. Революції 1848-1849 рр.- С.426-427.
15. Гранчак І.М., Ілько В.І. Закарпаття під час революції 1848-1849 років...- С.239-242; Мельникова І.Н. Закарпатська Україна в революції 1848 года // Ученые записки...- С.262-266; Стеблій Ф.І. Революції 1848-1849 років у Європі і Україні.- С.24-25, 34, 37-38; та ін.
16. Франко І.Я. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Зібрання творів: У 50 т.- К., 1986.- Т.47.- С.102.
17. Мельникова І.Н. Закарпатська Україна в революції 1848 года // Ученые записки...- С.257-259; Миллер І.С. Революційне руху і національна боротьба в Галиції в 1848 г.- С.411; Стеблій Ф.І. Класова боротьба і національно-освободительное движение во время революции 1848-1849 гг. // История Украинской ССР: В 10 т.- К., 1983.- Т.4.- С.192, 199; Його ж. Селянський рух у Східній Галичині під час революції 1848-1849 рр.- С.34; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.143-144; та ін.
18. Гранчак І.М., Ілько В.І. Закарпаття під час революції 1848-1849 років...- С.242; Шульга І.Г. Відгомін буржуазної революції 1848-1849 років.- С.40-41.
19. Державний архів Закарпатської області.- Ф.10.- Оп.9.- Од. зб. 1962.- Арк.1.
20. Гранчак І.М., Ілько В.І. Закарпаття під час революції 1848-1849 років...- С.244-245; Мельникова І.Н. Национально-освободительная борьба украинцев Закарпатской Руси в 1848 г.- С.443.
21. Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.172; Його ж. Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р.- С.127.
22. Косачевская Е.М. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г.- С.103-116; Стеблій Ф.І. Класова боротьба і національно-освободительное движение.- С.192-194; Його ж. Селянський рух у Східній Галичині під час революції 1848-1849 років.- С.30-37; та ін.
23. Північна Буковина, її минуле і сучасне.- С.53-55; Приходько Є.С., Сидор Б.Є., Шевченко Ф.П. Класова боротьба.- С.98-101; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.154-188; Його ж. Революційне руху в Буковині в 1848 г.- С.420-424; Його ж. Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р.- С.117-128; та ін.

24. Гранчак І.М., Лько В.І. Закарпаття під час революції 1848-1849 років...- С.239-245; Мельникова И.Е. Закарпатская Украина в революции 1848 года // Ученые записки...- С.266-269; Шульга І.Г. Борьба селян Карпатського регіону проти феодально-кріпосницького і національного гніту напередодні буржуазної революції 1848-1849 рр. // Культура і побут населення Українських Карпат: (Матеріали респ. наук. конференції).- Ужгород, 1973 С.95-96; Його ж. Відгомін буржуазної революції 1848-1849 років.- С.41-44.

25. Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця // Вісник Академії наук Української РСР.- 1951.- № 10.- С.52-63; Його ж. Лук'ян Кобилиця...- К., 1958.- 205 с.; Його ж. Лук'ян Кобилиця // Книга для читання з історії Української РСР з найдавніших часів до кінця 50-х рр. ХІХ ст.- К., 1960.- Т.1.- С.333-340; Його ж. Лук'ян Кобилиця // Книга для читання з історії Української РСР.- К., 1970.- С.153-159; та ін.

26. Авербух Р.А. Революция и национально-освободительная борьба в Венгрии 1848-1849 гг.- С.311-313; Ї ж. Революция и освободительная война 1848-1849 гг. // История Венгрии: В 3 т.- М., 1972.- Т.ІІ.- С.177; Мельникова И.Е. Закарпатская Украина в революции 1848 года // Ученые записки...- С.278.

27. Кожоляк Г.К. Польські революціонери на Буковині наприкінці ХVІІІ - в середині ХІХ ст. // УДЖ.- 1979.- № 3. С.85; Шевченко Ф.П. Лук'ян Кобилиця...- С.139; Його ж. Селянський рух на Буковині під час революції 1848 р.- С.117.

28. Стеблій Ф.І. До питання про єдність селян східно- і західно-українських земель в антифеодальній боротьбі першій половині ХІХ століття // Наукові записки УЖДУ.- Ужгород, 1960.- Т.ХІІІ.- С.73-74; Його ж. Революції 1848-1849 років у Європі і Україні.- С.3, 10-13 та ін.

29. Коломиєц І.Г. Очерки по истории Закарпатья: Ч.2: Социально-экономические отношения, национальное политическое и культурное движение в Закарпатье в ХІХ веке.- Томск, 1959.- С.126, 127.

30. Шульга І.Г. Соціально-економічні відносини і класова боротьба на Закарпатті в кінці ХVІІІ - першій половині ХІХ ст.- Львів, 1965.- С.252.

31. Мешко І.М. Аграрна програма Лайоша Кошута в період визрівання угорської буржуазної революції 1848-1849 рр.- С.96.

DAS RESÜME

Das Problem der Agrarverhältnisse auf dem westukrainischen Erdboden (1848-1849) in der neueren ukrainischen und russischen Historiographie.

M. Olaschyn

In dem Artikel wurden die Errungenschaften der neueren ukrainischen und russischen Historiographie im Plan der Forschungsprobleme der Agrarverhältnisse auf dem westukrainischen Erdboden in der Epoche der Revolutionen (1848 - 1849) in Österreich und Ungarn gezeigt. Der Verfasser betont die Aufmerksamkeit auf die Forschungen der bekannten Gelehrten: W.O.Borisa, M. P. Herasymenko, W.I. Pijka, J. M. Kosatschewsjka, M.M. Krawez, F. I. Steblija, F. P. Schewtschenko, Í. H. Schulha und anderen. In diesen Forschungen gibt es eine tiefe Analyse der Bodenreform, die in der Periode der Revolutionen und teilweise nach ihrer Niederschlage durchgeführt worden ist. Sie sind zum Schluss gekommen, daß diese Reform einen bestimmten Charakter gehabt hat. Die Bauern bekamen die Freiheit, aber nicht die Erde. Der Verfasser hat auch die Aufmerksamkeit auf die Fehler der analysierten Werke geschenkt z. B. die Idealisierung der Tätigkeit der Bauerleiter auf den Bauernversammlungen, einseitige Erklärung der Tätigkeit des Hauptrussischen Rates und auch des Geistlichen (besonder griechisch- katolisches), es fehlte mangelhafte Qualität der statistischen und kartographischen Materialien in der Frage der sozialen Bewegungen im westukrainischen Dorf der Forschungsperiode.

ДИНАМІКА ЕТНІЧНОГО СКЛАДУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ЗАКАРПАТТІ В 1945-1990 рр.

Малець О.О.

Доба панування комуністичної ідеології і радянської державної політики в національному питанні визначали підходи дослідників до вивчення етнічного складу населення і етнічних процесів на Закарпатті в 1945-1990 рр. При цьому сам характер і зміст етнічних процесів на Закарпатті не характеризувався, а підмінявся висвітленням етнічного складу населеннями та змінами в його соціальній структурі. Саме ж поняття "етнічні процеси" залишалось незрозумілим, або ж трактувалось як зближення націй та поступове стирання культурно-побутових відмінностей між ними, як - "зближення і злиття націй" як розвиток "спільних" комуністичних рис культури,

моралі і побуту і т.п. Ідеологічна і політична заангажованість більшості радянських авторів вимагала приховувати справжню суть і хід етнічних процесів. Тому вважаємо за потрібне знову повернутись до проблеми розвитку етнічних процесів у Закарпатті 1945-1990 рр.

Поняття "етнічні процеси" було запроваджено ще у 20-ті роки ХХ ст. Ш.Марром. Нині під етнічними процесами М.Тиводар розуміє всі різноманітні етнокультурні, етносоціальні і етнополітичні зміни при властивостях етнічних спільнот упродовж їх існування [1], а Я.Калинібаладська і В.Школьняк трактують етнічні процеси як ходу і розвиток етнічних